

Jan Kondrys

Milníky na cestě

QUTB, Sajjid (2013): Praha: Academia.

Možnost seznámit se s myšlenkami představitelů jednotlivých kultur, náboženských učení či intelektuálních a politických směrů z „první ruky“ je pro zájemce o jejich studium k nezaplacení. Pro oblast „islámského světa“ a jejího tradičního jádra, ležícího v blízkovýchodním regionu, to platí dvojnásob. Je tedy nanejvýš potěšující, že se u nás v poslední době doslova „roztrhl pytel“ s překlady významných děl převážně arabsky píšících blízkovýchodních autorů, které vhodně doplňují rozrůstající se arabistickou a islamologickou odbornou literaturu. Zásahu na tom nese zvláště nakladatelství Academia, jež v rámci své ediční řady Orient nyní vydává jeden blízkovýchodní titul za druhým. Čtenář tak dostal příležitost seznámit se s autory děl theologických a filozofických (Ibn Tufajl, Ibn Rušd, al-Ghazálí, Ibn Tajmíja), politologických (Nezámolmolk), encyklopedických (al-Maqrízí), memoárových (Ibn Munkiz) či folkloristických (Ibn Šahrijár). Společným rysem dosavadních překladů „orientální edice“, přes jejich evidentní žánrovou i myšlenkovou pestrost, byla skutečnost, že se jedná veskrze o díla autorů středověkých. Odráží to jistě i onen silně zažitý stereotypní (byť do jisté míry nikoliv zcela neoprávněný) pohled na oblast islámského Blízkého východu, v němž doba tvořivého, všeobecně plodného a kulturního středověku ostře kontrastuje se současností plnou rozvratu, úpadku a „temna“. Ve svém zatím posledním edičním počínu ale Academia učinila výjimku a rozhodla se vydat jedno z klíčových děl moderního islámského náboženského a politického myšlení. Fakt, že volba padla zrovna na nejznámější spis předního ideologa radikálního islámského fundamentalismu, Egypťana Sajjida Qutba (1906–1966),

sice poněkud koresponduje s výše nastíněným stereotypním schématem, na druhé straně, vzhledem k tomu, že Qutbovy Milníky na cestě (*Ma‘álim fi ‘t-taríq*) představují dodnes v mnoha ohledech nepřekonaný intelektuální vrchol této tendence moderního islámu, je volba nakladatelství více než pochopitelná.

Jméno Sajjida Qutba není pro širší veřejnost příliš známé a je jednoznačně zastíněno jmény „mediálních hvězd“ typu Usámy Ibn Ládina (1957–2011), případně dalších proponentů militantního džihádismu, spojených se spektakulárními teroristickými a ozbrojenými aktivitami. Přitom Qutbovy knihy a spisky úrovní svého myšlenkového obsahu pozdější pamflety aktivistů džihádistických uskupení výrazně převyšují. Zatímco mnozí odborníci a intelektuálové vidí přímou linii vedoucí od Qutba k Ibn Ládinovi, najdou se i tací, kteří tuto spojitost různou měrou zpochybňují a chápou Qutba spíše jako produkt své doby než nadčasového vizionáře a „otce mezinárodního terorismu“.

Kdo tedy vlastně byl Sajjid Qutb? Učitel a literát původem z hornoegyptského venkova, který se v Káhiře zapojil do protibritského nacionalistického hnutí a později prodělal pozvolný a komplikovaný vnitřní přerod v hlavního teoretika egyptského Muslimského bratrstva. Za své postoje a aktivity proti Násirovu režimu skončil na popravišti a jeho životní příběh, dílo a „mučednictví“ se staly inspirací pro další generace islámských fundamentalistů. Většina autorů shodně vyzdvihuje dva ústřední motivy Qutbova života: studijní pobyt ve Spojených státech amerických (1948–1950) a léta věznění egyptským režimem (1954–1964). Na rozdíl od představitelů starších generací egyptských islámských reformistů (Rifá‘a Ráfi‘ at-Tahtáwí, Muhammad ‘Abduh, Qásim Amín aj.), kteří své pobyty na Západě (v Evropě, především ve Francii) chápali jako zdroj inspirace pro náboženskou a společenskou obrodu ve své vlasti, Qutb prožil v USA naprostý kulturní šok a znechucení. Rasismus, sexuální promiskuita a konzumní materialismus se pro něj staly ztělesněním západní civilizace, jejímuž kulturnímu pronikání do muslimského světa cítil potřebu zabránit. Jediné, v čem bylo vhodné podle Qutba čerpat ze Západu inspiraci, byla hodnotově neutrální věda a technologie. Věznění, následující po násilné roztržce mezi Muslimským bratrstvem a novým egyptským republikánským režimem, jej potom utvrdilo v pohledu na celý egyptský politický systém jako skrz naskrz prohnitou tyranii, jež ztratila jakoukoliv legitimitu a právo nazývat se islámskou. Posledním plamínkem naděje v této temnotě a mravním marasmu pro Qutba zůstávala hrstka odhodlaných, věrných původnímu Božimu náboženství, usilující o návrat muslimské společnosti na „přímou stezku“ (*as-sirát al-mustaqím*).

Milníky na cestě, své nejzásadnější dílo, sepsal Qutb právě v období své internace. Záhy se začaly šířit formou samizdatu a jejich význam postupně daleko přesáhl hranice Egypta. Text Milníků osciluje kdesi mezi teoretickou úvahou a radikálním politickým manifestem. Vzhledem k relativní obsahové náročnosti a užití složitých stylistických obrátů se lze domnívat, že byly Milníky určeny primárně zasvěcenému okruhu fundamentalistických aktivistů, nikoliv širokým masám Egyptanů.

Ústředním, neustále se opakujícím motivem Milníků je propastný rozpor mezi děsivou realitou, v níž se lidstvo nachází, a ideálem, jež představuje nastolení pravé islámské společnosti, založené na dodržování Bohem zjeveného řádu (šarí‘a). Svět se dostal na pokraj katastrofy (zde lze snad pozorovat odraz probíhající studené války), všechny lidské společnosti selhaly a ocitají se ve stavu duchovního barbarství – *džáhilíje*. Qutb používá (nikoliv jako první, jak se někdy chybně uvádí) tohoto termínu klasického islámu, označujícího období arabské společnosti před vystoupením proroka Muhammada, k popisu světa své doby. Ve stavu džáhilíje se dle něj nenachází pouze společnosti západní (kapitalistické, komunistické, křesťanské, židovské) či polyteistické, ale nachází se v něm i veškeré společnosti nazývané se neprávem jako muslimské. Ty rezignovaly na uplatňování Boží vlády (*hákímíja*) a nahradily ji podřízeností tyranské moci (*al-‘ubúdíja li ‘n-nizám at-tághúti*), v egyptském kontextu diktatury prezidenta Násira. Vzhledem k tomu, že obyčejní muslimové žijí v nevědomosti a letargii, je zapotřebí organizace uvědomělé avantgardy (*talí‘a*), která se stane průkopníkem na cestě vedoucí ke svržení dosavadního řádu a nastolení skutečné islámské společnosti. K tomu je třeba vyvinout všestranné úsilí pro šíření a upevnění Božího zjevení, *džihád*. Qutb odmítá názory „defetistických“ náboženských učenců (*‘ulamá’*), označujících ozbrojený džihád za výhradně obrannou formu války (v té době v Egyptě především rektor univerzity al-Azhar Mahmúd Šaltút). Džihád v Qutbově chápání je, kromě svých dalších poloh, ofenzivní ozbrojený boj za nastolení islámského řádu, společnosti prosté národnostní, rasové či třídní nenávisti a nadvlády člověka nad člověkem, společnosti, v níž veškerá vláda bude patřit pouze Bohu. V tomto islámském řádu má ovšem platit zásada „žádného donucování v náboženství“ (Korán 2/256), nikdo nemá být nucen k vyznávání islámu, pakliže se podrobí jeho nadvládě. Nová očištěná společnost splní svůj úkol vést lidstvo k zářné budoucnosti.

Qutb, ostatně jako značná část sunnitských fundamentalistických ideologů, nedisponoval tradičním náboženským vzděláním a Milníky nepředstavují z teologického hlediska dílo nikterak hluboké či dokonce převratné. Pro Milníky na cestě je typické používání různých nábožensky zabarvených neologismů, jež nemají původ v Koránu ani klasickém islámu (zvláště pojmy *hákímíja* či *talí‘a*). Adresáty Qutbova poselství přitahoval především radikální politický program a výzva k aktivismu za nastolení utopické společnosti. Přestože je Qutbovo sdělení zabaleno do okázale náboženského hávu, nejednou v něm lze nalézt spíše nepřiznanou inspiraci moderními západními totalitářskými hnutími než návaznost na hodnoty tradičního islámu. Po Qutbově popravě začal jeho odkaz žít svým vlastním životem a konkrétně v Egyptě se od 70. let minulého století vynořilo několik extremistických skupinek, posouvajících akční program Milníků směrem k bezduché a bezúčelné glorifikaci násilí a teroru, za účelem (ne) dosažení mlhavých politických cílů. Je pravděpodobné, že by na takovou interpretaci svého díla nahlížel sám Sajjid Qutb kriticky.

Závěrem je nutné věnovat zmínku i českému překladu Milníků, který obstaral odborník nad jiné povolanější, arabista a islamolog Miloš Mendel, náš přední specialista

na islámský fundamentalismus a politickou rovinu islámu. Ten stál před nesnadným úkolem přeložit po stylistické stránce poměrně náročný text pro českého čtenáře, jehož vnímání estetiky jazyka je přeci jen výrazně odlišné od vnímání čtenáře arabského. Mendel se pokusil o co nejuvěrnější překlad a nesnažil se za každou cenu přizpůsobit text českému vkusu. Náboženské formule, opakující se motivy, velmi dlouhá souvětí či expresivní adjektiva, partikule a interjekce sice v arabštině navozují zcela jiný estetický prožitek než v češtině, nicméně český čtenář má alespoň příležitost nahlédnout do zvláštností arabské stylistiky. Mendel svůj překlad opatřil poznámkovým aparátem, v němž erudovaně vysvětluje různé termíny používané Qutbem, a rovněž obsáhlou odbornou předmluvou. V ní se věnuje Qutbovu osudu a intelektuálnímu zrání na pozadí náboženského, společenského a politického vývoje v Egyptě během jeho života a zasazuje tak jeho osobnost do historického kontextu. S výjimkou několika překlepů českému vydání Milníků, jenž navíc disponuje vcelku zdařilým přebalem, není co vytknout a právem se zařadí mezi kvalitní počiny na poli naší orientalistiky. Lze jen doufat, že v dohledné době k Milníkům na cestě přibudou další překlady děl zástupců moderního a současného islámského myšlení, třeba i mimo sféru islámského fundamentalismu.

Lenka Kudláčová

Bezpečnosť ako kategória

LASICOVÁ, Jana a UŠIAK, Jaroslav (2012): Bratislava: Veda.

Zkoumání bezpečnosti není v prostoru středovýchodní Evropy právě často zpracovávaným tématem. Možným důvodem je snad i hojně diskutovaný problém příliš širokého a mnohdy i nejasného záběru samotného pojmu bezpečnost. Ve vztahu k jakému referenčnímu objektu? Či bezpečnost koho: Státu? Jednotlivce? Určité lidské komunity? Životního prostředí? Mnohdy bývá zpochybňována existence bezpečnostních studií jako samostatného oboru. Nicméně ačkoliv výzkum bezpečnosti představuje ne zcela snadné sousto, otázky, které z něj vycházejí, jsou vysoce relevantní a aktuální prakticky od dob starověkých říší až po současnost. Autoři publikace *Bezpečnosť ako kategória* jsou si plně vědomi šíře úskalí spojených s jejím zaměřením a předkládají text aspirující na ucelenou studii obsahující genezi bezpečnostní agendy, teoretické vymezení bezpečnosti a postupné generování nových přístupů k jejímu výzkumu.

Ačkoliv autoři knihu dělí do čtyř větších tematických celků, je možné také upozorovat jistou linii, která publikaci rozděluje na dvě části: teoretickou a praktickou. Dále je v ní obsažen vítaný slovník základních pojmů spojených s bezpečností a rovněž jmenný a věcný rejstřík. Na s. 7 autoři vymezují cíl předkládaného textu, totiž „[...] vymedziť pojem bezpečnosti tak, aby čitateľ získal obraz, ako sa tento pojem klasifikuje, aké štruktúry obsahuje a akým spôsobom zasahuje do existencie človeka, skupiny, štátneho režimu, ale aj medzinárodného spoločenstva“. Je zjevné, že autoři měli tento cíl na paměti po celou dobu utváření publikace, neboť všechny v ní obsažené kapitoly směřují k jeho